

**ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΓΕΣ/Δ4 ΣΤΗΝ «ΕΣΤΙΑ» ΝΕΑΣ ΣΜΥΡΝΗΣ ΤΗΝ ΤΕΤΑΡΤΗ 18
ΣΕΠ 19 ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΕΠΕΤΕΙΑΚΩΝ ΕΚΔΗΛΩΣΕΩΝ «ΜΝΗΜΗΣ Μ.
ΑΣΙΑΣ»**

«Ο Ελληνικός Στρατός στη Μικρά Ασία 1919-1922»

Η απόφαση κατάληψης της Σμύρνης

Η δεκαετία 1912-1922 συνιστά αναμφίβολα μία από τις σημαντικότερες περιόδους στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας. Μια δεκαετία γεμάτη ηρωικούς αγώνες και πολυσήμαντες νίκες που καθόρισαν την πορεία και τη μορφή του σύγχρονου ελληνικού κράτους.

Τελευταία φάση της σπουδαίας αυτής περιόδου ήταν η εκστρατεία στη γη της Ιωνίας. Η απόβαση των ελληνικών στρατευμάτων στη Σμύρνη τον Μάιο του 1919 σηματοδοτεί την έναρξη της πιο φιλόδοξης έκφρασης της εθνικής προσπάθειας στον στρατιωτικό στίβο. Ο σκοπός ιερός: η ενσωμάτωση στον εθνικό κορμό εδαφών όπου από την αρχαιότητα ήκμαζε ο ελληνισμός, και, η απελευθέρωση των αλύτρωτων Ελλήνων αδελφών.

Η ανάκτηση των εδαφών της Δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου υπήρξε κοινός τόπος των Νεοελλήνων. Παρόλα αυτά, ως τις αρχές του περασμένου αιώνα, η προώθηση του μικρασιατικού αλυτρωτισμού στην ελληνική κοινωνία περιοριζόταν σε μεμονωμένες ενέργειες ιδιωτών, με προεξάρχουσα τη δράση του Συλλόγου των εν Αθήναις Μικρασιατών, η «Ανατολή».

Την αφύπνιση του «επίσημου» ενδιαφέροντος του πολιτικού κόσμου της χώρας προκάλεσε ο απηνής διωγμός των Ορθοδόξων από τους Νεότουρκους, το 1914. Βίαιη στρατολόγηση, εξοντωτικά οικονομικά μέτρα, αρπαγή περιουσιών, μαζικές εκτοπίσεις ήταν μερικές μόνο από τις ανηλεείς ενέργειες σε βάρος των Ελλήνων και των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων. Η επέκταση της ελληνικής κυριαρχίας στη Μικρά Ασία ήταν πλέον η μόνη οδός επιβίωσης του ελληνισμού της Ιωνίας.

Το 1918, η συμπαράταξη της Ελλάδας με τις νικήτριες Δυνάμεις του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου παρείχε μοναδική ευκαιρία προώθησης των ελληνικών θέσεων. Η διεκδίκηση της Ιωνίας ήταν πλέον στόχος ρεαλιστικός και, περισσότερο από κάθε άλλη φορά, εφικτός.

Στις διαπραγματεύσεις της διεθνούς Συνδιάσκεψης των Παρισίων το 1919, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος αποδύθηκε σ' έναν πολύπλευρο αγώνα για την ικανοποίηση των εθνικών ζητημάτων. Ο κατάλογος των διεκδικήσεων του ελληνισμού μεγάλος: Βόρεια Ήπειρος, Ανατολική και Δυτική Θράκη, δυτική Μικρά Ασία, Δωδεκάνησα, Κύπρος. Όμως, η ταυτόχρονη επίτευξη όλων των στόχων ήταν αδύνατη και η επικέντρωση σε ορισμένα πεδία

ενδιαφέροντος υποχρεωτική. Στο πλαίσιο αυτό οι διεκδικήσεις στη Μικρά Ασία αποτέλεσαν τον μείζονα στόχο του Βενιζέλου.

Η επίκληση της αρχής των εθνοτήτων, η επιτυχημένη στρατιωτική παρουσία των ελληνικών δυνάμεων στο Μακεδονικό Μέτωπο το 1918 και η αποδοχή της γαλλικής πρότασης για αποστολή εκστρατευτικού σώματος στη Μεσημβρινή Ρωσία το 1919 αποτέλεσαν ισχυρά επιχειρήματα στη διαπραγματευτική φαρέτρα του Βενιζέλου.

Η εντεινόμενη απειλή των Τούρκων εθνικιστών σε βάρος του χριστιανικού στοιχείου και η πραξικοπηματική κατάληψη της Αττάλειας από τα ιταλικά στρατεύματα την άνοιξη του 1919 έδωσαν ώθηση στις ελληνικές διεκδικήσεις. Στα τέλη Απριλίου, απούσης της Ιταλίας, Μεγάλη Βρετανία, Γαλλία και ΗΠΑ, κατέληγαν σε ομόφωνη απόφαση για στρατιωτική κατάληψη της Σμύρνης από τον Ελληνικό Στρατό.

Την «τιμητικωτέρα» αποστολή έμελλε να αναλάβει η I Μεραρχία. Η «Σιδηρά Μεραρχία Λαρίσης», από τις αρχές Απριλίου παρέμενε στην ευρύτερη περιοχή της Καβάλας, έτοιμη προς αναχώρηση με προορισμό τη Βεσσαραβία. Όμως, στις 24 Απριλίου, επείγουσα τηλεφωνική διαταγή του Έλληνα πρωθυπουργού όριζε την άμεση επιβίβαση των τμημάτων της με κατεύθυνση τη Σμύρνη, και με τη σύσταση να τηρηθεί «απόλυτος εχεμύθεια» ως προς τον τόπο προορισμού. Τέσσερις μέρες αργότερα, η διαταγή του Γενικού Στρατηγείου ήταν ρητή: «κατ' απόφασιν Αγγλίας, Αμερικής και Γαλλίας θα εγίνετο Στρατιωτική κατοχή της πόλεως Σμύρνης και των πέριξ υπό Ελληνικών μόνον στρατευμάτων».

Η αποβίβαση της 2ας Μαΐου 1919

Στις 0730 το πρωί της 2ας Μαΐου 1919, το ένα μετά το άλλο τα δεκαοκτώ ελληνικά οπλιταγωγά εισέρχονταν στο λιμάνι της Σμύρνης. Πολύ σύντομα ολόκληρη η προκυμαία, από το Τηλεγραφείο μέχρι την Πούντα, παρουσίαζε θέαμα στρατοπέδου. Η υποδοχή αποθεωτική.

Μπροστά από τη Λέσχη των Κυνηγών ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος έδινε τις ευλογίες του στα ελληνικά στρατεύματα. Εκεί αποβιβάστηκε και το 1/38 Σύνταγμα Ευζώνων. Παρελαύνοντας σε φάλαγγα κατά τετράδες, επί της παραλιακής οδού με κατεύθυνση προς Καραντίνα, με την ελληνική σημαία επικεφαλής και τα πολυβόλα «διά των βραχιόνων», οι Εύζωνες με δυσκολία διέσχιζαν το πλήθος που παραληρούσε από ενθουσιασμό.

Όμως, τα πυρά που ακούστηκαν περίπου στις 1030 από την κατεύθυνση του Τελωνείου δεν ήταν πανηγυρικά. Η φάλαγγα, με προπορευόμενο το II Τάγμα του Συντάγματος Ευζώνων, διερχόμενη από την Πλατεία Διοικητηρίου, δέχτηκε «όλως αιφνιδίως» σφοδρούς πυροβολισμούς «εξ όλων των διευθύνσεων»: τα τουρκικά στρατιωτικά φυλάκια, το Αρχηγείο Χωροφυλακής, τους στρατώνες, το Διοικητήριο

Ακολούθησαν αιματηρές συμπλοκές για περίπου μία ώρα. Δεκάδες οι νεκροί και τραυματίες. Η ένοπλη αντίσταση κατεστάλη με αθρόες συλλήψεις Τούρκων αξιωματικών, οπλιτών και άτακτων ενόπλων.

Το μεσημέρι η τάξη είχε αποκατασταθεί πλήρως. Λίγο αργότερα ολοκληρώθηκε με επιτυχία η κύκλωση της πόλης. Την κατάληψη της Σμύρνης θα ακολουθούσε η επέκταση της κατοχής του Ελληνικού Στρατού στην ενδοχώρα.

Οι επιχειρήσεις της περιόδου Μαΐου 1919 – Ιουλίου 1920

Τις πρώτες δύο ημέρες μετά την απόβαση της I Μεραρχίας κατελήφθησαν τα προάστια της Σμύρνης, το Κορδελιό, ο Βουτζάς και ο Μπουρνόβας. Στις 5 Μαΐου ο Βενιζέλος ζήτησε από το Ανώτατο Συμμαχικό Συμβούλιο να καταληφθεί ολόκληρη η παραλιακή ζώνη από τις Κυδωνιές μέχρι το Αγιασολούκ για να γίνει δυνατός ο επαναπατρισμός των 300.000 προσφύγων που είχαν καταφύγει στην Παλαιά Ελλάδα από τον πρώτο διωγμό του 1914-15, μετά την έγκριση τα ελληνικά Στρατεύματα κατέλαβαν τις πόλεις Αϊβαλή, Πέργαμος, Μαγνησία, Οδεμήσιο, Θείρα, Αϊδίνιο, διευρύνοντας την κατεχόμενη περιοχή.

Σύντομα αναφάνηκε η αναγκαιότητα ενίσχυσης των ελληνικών στρατευμάτων. Αποφασίστηκε να μεταβούν στη Σμύρνη οι δύο πλέον ετοιμοπόλεμες μεραρχίες του Ελληνικού Στρατού, η II και η XIII του Α΄ Σώματος Στρατού που είχαν συμμετάσχει της εκστρατεία της Κριμαίας. Στα τέλη Ιουνίου είχαν εγκατασταθεί στην Μικρά Ασία 5 μεραρχίες οι οποίες συνιστούσαν το Α΄ ΣΣ υπό τον Υποστράτηγο Κωνσταντίνο Νίδερ.

Η πρώτη αποστολή των ελληνικών στρατευμάτων ήταν η αστυνόμευση στις πόλεις και τα χωριά για την προστασία των Ελλήνων αλλά και τη γενικότερη ηρεμία στην κατεχόμενη ζώνη. Οι κατοικοί στην αρχή, τα αντάρτικα οργανωμένα τμήματα στη συνέχεια, δρούσαν τακτικά προβαίνοντας σε φόνους και λεηλασίες του άμαχου πληθυσμού, ενώ παρενοχλούσαν νυχθημερόν τα ελληνικά στρατιωτικά τμήματα, επιφέροντας κόπωση από την παρατεταμένη επαγρύπνηση στους έλληνες στρατιώτες. Από τις 15 Φεβρουαρίου 1920 μεταφέρθηκε από τη Θεσσαλονίκη στη Σμύρνη και το Γενικό Στρατηγείο του Ελληνικού Στρατού, με Αρχιστράτηγο τον Λεωνίδα Παρασκευόπουλο. Τη διοίκηση των λοιπών μονάδων του Ελληνικού Στρατού στο εσωτερικό της χώρας ανέλαβε το Υπουργείο Στρατιωτικών.

Η ελληνική δύναμη της Μικράς Ασίας αυξήθηκε σταδιακά μέχρι τον Νοέμβριο του 1920 σε τρία Σώματα Στρατού και μια Ταξιαρχία Ιππικού. Από τον Μάιο του 1919 μέχρι και τον Νοέμβριο του 1920 ο Ελληνικός Στρατός της Μικράς Ασίας υπερείχε του αντιπασσόμενου Τουρκικού σε δύναμη, οπλισμό, οργάνωση, ηθικό. Θα μπορούσε να τον συντρίψει εν τη γενέσει. Ωστόσο, ο Ελευθέριος Βενιζέλος επιθυμούσε κάθε βήμα του Στρατού στη Μικρά Ασία να γίνεται κατόπιν έγκρισης από το Ανώτατο Συμμαχικό Στρατιωτικό Συμβούλιο. Επιδίωκε, ακόμη και τα μικρότερα εδαφικά οφέλη να τυγχάνουν αποδοχής και κάλυψης από τους

συμμάχους, με απώτερο σκοπό, την διατήρηση, ισχυρής διαπραγματευτικής θέσης σε κάθε έκβαση της εκστρατείας για την προστασία του μικρασιατικού ελληνισμού.

Την ίδια περίοδο, ο συνταγματάρχης Μουσταφά Κεμάλ, ο οποίος δεν αποδέχτηκε τους όρους συνθηκολόγησης που είχε υπογράψει ο Σουλτάνος με τις συμμαχικές δυνάμεις, συγκρότησε δικό του Στρατό στα ανατολικά τμήματα της χώρας, με σκοπό την απελευθέρωση των κατεχόμενων εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας από τις Συμμαχικές Δυνάμεις. Σύντομα τα στρατεύματά του που πρώτα κατανίκησαν αυτά του Σουλτάνου στον τουρκικό εμφύλιο πόλεμο, κινήθηκαν απειλητικά προς την περιοχή της Καλλίπολης που κατείχαν οι Άγγλοι. Ο Βενιζέλος γνωρίζοντας ότι οι Άγγλοι δεν θα μπορούσαν ούτε έναν στρατιώτη παραπάνω να διαθέσουν στο μέτωπο, άδραξε την ευκαιρία και έλαβε τη συγκατάθεσή τους τον Ιούνιο 1920 να επεκταθεί η ελληνική κυριαρχία μέχρι την Γραμμή Πάνορμος - Μπαλικεσίρ – Φιλαδέλφεια – Ουσάκ.

Στις 10 Ιουνίου 1920 άρχισε η προέλαση στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας. Αφού ο Ελληνικός Στρατός συνέτριψε την αντίσταση του Τουρκικού, πέτυχε όλους τους αντικειμενικούς σκοπούς του. Καταλήφθηκε το Αζάριο, η Φιλαδέλφεια, το Μπαλικεσίρ, η Προύσα, ο Πάνορμος. Ακολούθησαν η Κίος και η Νικομήδεια. Η έκβαση των επιχειρήσεων αποτέλεσε έναν θρίαμβο των ελληνικών όπλων. Όλη η προσπάθεια του Κεμάλ για τη δημιουργία ενός αξιόμαχου στρατού κατέρρευσε και μέσα σε δέκα ημέρες καταστράφηκαν μονάδες, κυριεύτηκε υλικό και ο αντίκτυπος στο ηθικό των Τούρκων οπλιτών και αξιωματικών ήταν τεράστιος. Η επιτυχία των ελληνικών στρατευμάτων οφειλόταν στην απaráμιλλη ορμή των στρατιωτών αλλά και στην καλή σύλληψη και εκτέλεση των επιθετικών σχεδίων από τους διοικητές των Μονάδων. Ήταν μεγάλη η εντύπωση που γεννήθηκε στους συμμαχικούς κύκλους από το θετικό αποτέλεσμα των επιχειρήσεων που έγιναν σε μέτωπο 400 χιλιομέτρων και βάθους 150.

Παράλληλα, στα μέσα Ιουλίου 1920, τρεις μεραρχίες και το 3^ο Σύνταγμα Ιππικού, με επικεφαλής τον Αντιστράτηγο Εμμανουήλ Ζυμβρακάκη, κατόπιν έγκρισης των συμμάχων, κατέλαβαν την Ανατολική Θράκη μέχρι την περιοχή της Τσατάλτζας, κατανικώντας τα εκεί τουρκικά στρατεύματα.

Από τον θρίαμβο των Σεβρών στην απομόνωση

Καλοκαίρι του 1920. Ο Ελληνικός Στρατός μετρούσε ήδη σημαντικές τακτικές επιτυχίες στο πεδίο της μάχης. Την ίδια στιγμή, στον διπλωματικό στίβο, η Ελλάδα γνώριζε μία από τις μεγαλύτερες νίκες της ιστορίας της. Αυτή δεν ήταν άλλη από τη Συνθήκη των Σεβρών, που υπογράφηκε στις 28 Ιουλίου 1920, και αποτελούσε την επίσημη επικύρωση των ελληνικών διεκδικήσεων σε βάρος των κυριαρχικών δικαιωμάτων της Πύλης. Η Συνθήκη των Σεβρών συνιστούσε έναν πραγματικό θρίαμβο για την Ελλάδα, αφού τα ηπειρωτικά σύνορα της χώρας έφθαναν μέχρι την Τσατάλτζα, ένα βήμα δηλαδή από την Κωνσταντινούπολη. Η περιοχή της Σμύρνης, αν και υπό την επικυριαρχία του Σουλτάνου, περνούσε υπό ελληνική

διοίκηση (με δυνατότητα προσάρτησής της μετά την πάροδο πενταετίας). Την ίδια στιγμή, με την προσθήκη της Ίμβρου και της Τενέδου προσεπικυρωνόταν η ελληνική κυριαρχία στο Βορειοανατολικό Αιγαίο.

Όμως ο θρίαμβος έμεινε στα χαρτιά και η συνθήκη ουσιαστικά ανεφάρμοστη, θύμα της παρελκυστικής πολιτικής Γαλλίας και Ιταλίας. Αδιάλλακτος εμφανιζόταν και ο Κεμάλ, που συνάσπιζε το τουρκικό έθνος στο όνομα της Πατρίδας, καταγγέλλοντας ως προδότες τους εκπροσώπους της Πύλης που συνομολόγησαν στη συνθήκη.

Η Συνθήκη των Σεβρών, αν και προσωπική επιτυχία της χαρισματικής προσωπικότητας και των ευφυών χειρισμών του Βενιζέλου, δεν στάθηκε ικανή να κρίνει το εκλογικό αποτέλεσμα της 1ης Νοεμβρίου 1920 υπέρ του αρχηγού των Φιλελευθέρων. Η άνοδος στην εξουσία της Ηνωμένης Αντιπολιτεύσεως και η θριαμβική επάνοδος του Κωνσταντίνου στον θρόνο λίγες ημέρες αργότερα (22 Νοεμβρίου/5 Δεκεμβρίου 1920), έπειτα από σχετικό δημοψήφισμα, μετέβαλλαν άρδην τα δεδομένα στην πολιτική κονίστρα. Οι αλλαγές στο εσωτερικό της χώρας σηματοδότησαν την άμεση άρση της υποστήριξης των Συμμάχων προς την Ελλάδα. Πρώτο βήμα η διακοπή κάθε οικονομικής βοήθειας. Η ένθερμη Αγγλία έγινε επιφυλακτική. Η Γαλλία, σε νέα ρότα στρατηγικής στην Εγγύς Ανατολή απέβλεπε σε γαλλοτουρκική προσέγγιση. Η Ιταλία εκδήλωνε απροκάλυπτα την πάγια αντίθεσή της προς την Ελλάδα και ο Κεμάλ, έτοιμος να εκμεταλλευτεί τις νέες εξελίξεις προς όφελος της Τουρκίας.

Η επιθετική αναγνώριση του Δεκεμβρίου 1920

Το εκλογικό αποτέλεσμα του Νοεμβρίου 1920 επέφερε αλλαγές στο στράτευμα. Αντικαταστάθηκε ο Αρχιστράτηγος Λεωνίδας Παρασκευόπουλος από τον Αναστάσιο Παπούλα αλλά και όλοι οι Διοικητές και επιτελάρχες των Σωμάτων Στρατού και των Μεραρχιών με ελάχιστες εξαιρέσεις.

Ο Αρχιστράτηγος Παπούλας, κατόπιν έγκρισης της κυβερνήσεως Δημήτριου Ράλλη, ενήργησε με δυνάμεις του Γ΄ Σώματος Στρατού επιθετική αναγνώριση από την Προύσα προς το Εσκή Σεχίρ για να διαπιστώσει την εκεί δύναμη και ισχύ των Τούρκων. Ταυτόχρονα το Α΄ Σώμα Στρατού ενήργησε παραπλανητική επίθεση στην περιοχή του Ουσάκ, για να αγκιστρώσει τις εκεί Τουρκικές δυνάμεις ώστε να μην μπορούν να ενισχύσουν το μέτωπο του Εσκή Σεχίρ. Διαπιστώθηκε ότι ο στρατός του Κεμάλ είχε βελτιωθεί σοβαρά σε αριθμητική δύναμη, οπλισμό, οργάνωση.

Την επαναφορά των ελληνικών μονάδων στις αρχικές τους θέσεις μετά την επιτέλεση της αποστολής, εκμεταλλεύτηκαν διπλωματικά οι Τούρκοι για να την παρουσιάσουν στο εξωτερικό και εσωτερικό ως υποχώρηση κατόπιν δικής τους νίκης.

Στις αρχές του 1921, ο Ελληνικός Στρατός δυνάμεως περίπου 120.000 ανδρών παρέμενε στο μέτωπο, αναμένοντας τις εξελίξεις σε διπλωματικό επίπεδο.

Οι επιχειρήσεις του Μαρτίου 1921

Στις αρχές του 1921 η διεθνής κοινή γνώμη άρχισε να καθίσταται ευμενέστερη προς την κεμαλική πλευρά. Η Συνδιάσκεψη του Λονδίνου του Φεβρουαρίου (8/21 Φεβρουαρίου-3/16 Μαρτίου 1921) για τον διακανονισμό του Ανατολικού Ζητήματος επιβεβαίωσε την τάση αυτή. Στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, μαζί με τη Σουλτανική Κυβέρνηση, για πρώτη φορά, και οι Τούρκοι εθνικιστές, ως ισότιμοι συνομιλητές πλέον με τους ομολόγους τους της Κωνσταντινούπολης. Χωρίς τη συναίνεσή τους οποιαδήποτε συμφωνία θα στερείτο εφαρμογής.

Η διάσταση απόψεων των εμπόλεμων μερών, η κεμαλική αδιαλλαξία, κυρίως, όμως, η μεταβολή της στάσης των Συμμάχων και η διάρρηξη της συνοχής των Δυνάμεων της Συνεννόησης, που στα παρασκήνια της διάσκεψης έσπευδαν να συνυπογράψουν μυστικές συμφωνίες, κατά παράβαση των διεθνώς συμφωνηθέντων, οδήγησαν τη σχετική προσπάθεια σε ναυάγιο.

Η αποτυχία της Συνδιάσκεψης του Λονδίνου άφηγε την Ελλάδα απελπιστικά μόνη. Χωρίς τη στήριξη των μέχρι πρότινος προστατών της, η κυβέρνηση Νικολάου Καλογερόπουλου κατέληγε στη στρατηγική επιλογή της ανάληψης πολεμικών επιχειρήσεων ευρείας κλίμακας ως μέσο πίεσης εχθρών και φίλων.

Οι επιχειρήσεις άρχισαν στις 10 Μαρτίου 1921 με μετωπικές επιθέσεις του Γ΄ΣΣ, από την Προύσα κατά του Εσκή Σεχήρ και του Α΄ΣΣ με έδρα το Ουσάκ κατά του Αφιόν Καραχισάρ. Έγιναν σφοδρές και πολύνεκρες μάχες και στα δύο μέτωπα. Μόνο στο Εσκή Σεχήρ ο Ελληνικό Στρατός είχε απώλειες 4.300 αξιωματικούς και οπλίτες. Οι Τούρκοι λόγω της κρισιμότητας των μαχών διέθεσαν στο μέτωπο ακόμη και το τάγμα της φρουράς της εθνοσυνέλευσης από την Άγκυρα. Μετά από έναν δεκαήμερο αγώνα οι ελληνικές δυνάμεις δεν κατάφεραν να υλοποιήσουν το στόχο τους και επέστρεψαν στις βάσεις τους διαπιστώνοντας ότι οι στρατιωτικές δυνάμεις του Κεμάλ έχουν συγκροτηθεί πλέον σε κανονικό στρατό και δεν είναι εύκολη η καταστροφή τους. Η μη επίτευξη του στόχου των επιχειρήσεων έφερε το αντίθετο από τα επιδιωκόμενα στη διάσκεψη του Λονδίνου με αποτέλεσμα οι Τούρκοι να απαιτούν πλέον την πλήρη υποχώρηση των ελληνικών τμημάτων από τη Μικρά Ασία.

Η λύση «διά της λόγχης»

Παρόλο που οι επιχειρήσεις του Μαρτίου του 1921 δεν είχαν την προσδοκώμενη έκβαση, η ελληνική κυβέρνηση συνέχισε να εμμένει στην επιλογή της για στρατιωτική λύση του Μικρασιατικού, δηλαδή συντριβή του Κεμαλικού Στρατού στο πεδίο της μάχης.

Τον Απρίλιο, ο διαδεχθείς τον Καλογερόπουλο στην πρωθυπουργία Δημήτριος Γούναρης μαζί με τον Υπουργό Στρατιωτικών Νικόλαο Θεοτόκη

μετέβαιναν στη Σμύρνη και από εκεί στο μέτωπο, ώστε να αποκτήσουν προσωπική αντίληψη για την κατάσταση της Στρατιάς. Λίγο αργότερα «επιστρατεύθηκε» και ο Κωνσταντίνος, προκειμένου να οδηγήσει τα ελληνικά στρατεύματα σε νέες νίκες εναντίον της Τουρκίας, εφάμιλλες των επιτυχιών του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου.

Τον Ιούνιο του 1921, η κυβέρνηση Γούναρη απέρριπτε διακοίνωση των Συμμάχων για αναστολή των επιχειρήσεων. Η απόφαση ήταν ειλημμένη: η λύση θα δινόταν «διά της λόγχης».

Οι επιχειρήσεις της περιόδου Ιουλίου – Σεπτεμβρίου 1921

Η Στρατιά ενισχύθηκε με ακόμη τρεις μεραρχίες. Στο μέτωπο υπήρχαν πλέον τρία ΣΣ με 11 μεραρχίες και δύναμη 127.000 αξιωματικούς και οπλίτες. Αντίστοιχα ενισχύθηκαν και οι τουρκικές δυνάμεις έχοντας περίπου την ίδια δύναμη.

Η επίθεση άρχισε στις 27 Ιουνίου 1921. Το Γ΄ Σώμα Στρατού και δύο μεραρχίες με βάση την Προύσα επιτέθηκαν προς το Εσκή Σεχίρ και Κιουτάχεια, ενώ τα Α΄ και Β΄ Σώματα Στρατού με δύο επιπλέον Μεραρχίες και την Ταξιαρχία Ιππικού επιτέθηκαν από το Ουσάκ προς το Αφιόν Καραχισάρ και την Κιουτάχεια. Οι μάχες ήταν σφοδρές, ενώ οι Τούρκοι εκτέλεσαν ισχυρές αντεπιθέσεις προς ανακατάληψη των εδαφών που έχαναν.

Οι Ελληνικές Μεραρχίες με πορείες νυχθημερόν και εφαρμόζοντας πιστά τα σχέδια επιχειρήσεων πέτυχαν θριαμβευτικές νίκες. Στις 30 Ιουνίου καταλήφθηκε το Αφιόν Καραχισάρ από τις IV και XIII Μεραρχίες. Στις 4 Ιουλίου η Ημιλαρχία της Χης Μεραρχίας εισήλθε στην Κιουτάχεια γενόμενη δεκτή με ενθουσιασμό από τον ελληνικό και αρμένικο πληθυσμό της πόλης. Ενώ στις 6 Ιουλίου κατελήφθη το Εσκή Σεχίρ.

Οι απώλειες των ελληνικών δυνάμεων στις επιχειρήσεις Ιουνίου – Ιουλίου 1921 ανήλθαν στους 8.000 και πολύ περισσότερες ήταν αυτές των Τούρκων. Μόνο στη μάχη του Εσκή Σεχίρ οι Έλληνες συνέλαβαν 4.000 Τούρκους αιχμαλώτους. Σημαντικό μέρος του τουρκικού πυροβολικού και άφθονο πολεμικό υλικό εγκαταλείφθηκε στο πεδίο της μάχης. Ο Τουρκικός Στρατός καταδιώχθηκε και τουρκοί πληθυσμοί έφυγαν ανατολικότερα μέσα σε κλίμα πανικού.

Τα αποτελέσματα των δύο μεγάλων μαχών, της Κιουτάχειας και του Εσκή Σεχίρ, εξύψωσαν το ηθικό των Ελλήνων, ενώ στους Τούρκους δημιούργησαν κλίμα απαισιοδοξίας και απογοήτευσης, με αποτέλεσμα το σοβαρό κλονισμό της εμπιστοσύνης των μελών της Τουρκικής Εθνοσυνέλευσης προς τον Μουσταφά Κεμάλ. Ο Διοικητής των Τουρκικών Δυνάμεων του Δυτικού Μετώπου Ισμέτ Πασάς, πίστευε ότι ο πόλεμος είχε χαθεί. Ο Κεμάλ μετέβη στο αρχηγείο του και τον βρήκε συντετριμμένο.

Ωστόσο, αν και επιτεύχθηκε λαμπρή νίκη στο τακτικό πεδίο, δηλαδή η εκδίωξη των Τούρκων από δύο μεγάλης σημασίας συγκοινωνιακούς κόμβους, το Εσκή Σεχίρ και το Αφιόν Καραχισάρ, δεν επιτεύχθηκε ο στρατηγικός σκοπός των

επιχειρήσεων. Ο Τουρκικός στρατός ούτε διαλύθηκε, ούτε συντρίφτηκε, απλώς συσπειρώθηκε πλησίον της Άγκυρας.

Στις 15 Ιουλίου συγκλήθηκε στην Κιουτάχεια υπό την προεδρία του βασιλιά Κωνσταντίνου πολεμικό συμβούλιο, όπου αποφασίστηκε η ανάληψη όσο το δυνατόν συντομότερα επιθετικών επιχειρήσεων με στόχο την εκμηδένιση του τουρκικού στρατού και την κατάληψη της Άγκυρας, κέντρο ανεφοδιασμού και διοικητικό κέντρο της Κυβέρνησης Κεμάλ. Η Ελληνική Επίθεση άρχισε στις 10 Αυγούστου 1921. Η λεγόμενη μάχη του Σαγγάριου διήρκησε τρεις εβδομάδες χωρίς ανάπαυλα. Ήταν μια τρομερή μάχη μεταξύ περίπου ισοδύναμων δυνάμεων σε ένα μέτωπο 100 χλμ.

Ο Ελληνικός Στρατός επιτέθηκε με σφοδρότητα διάβηκε τον Σαγγάριο Ποταμό φθάνοντας μόλις 50 χλμ. νοτίως της Άγκυρας, έχοντας επιτύχει μεγαλειώδεις νίκες στα υψώματα του Κάλε Γκρότο, του Αντίζ και Τσαλ Ντάγ. Οι αμυντικές γραμμές ήταν θέμα χρόνου να σπάσουν.

Ο Τουρκικός Στρατός είχε ως κύριο μέλημα να αποφύγει την κύκλωση, που θα οδηγούσε στην καταστροφή, συνεπώς υποχωρούσε διαρκώς. Ο Ελληνικός Στρατός, καταδιώκοντας τους Τούρκους, απομακρυνόμενος από τις βάσεις του, άρχισε να αντιμετωπίζει δυσκολίες στην τήρηση συνδέσμων, στην επικοινωνία, στον έγκαιρο ανεφοδιασμό, ιδίως σε πυρομαχικά.

Υπό αυτές τις συνθήκες αποφασίστηκε από τη Στρατιά η διακοπή των επιθετικών επιχειρήσεων και η επιστροφή στις αρχικές θέσεις εξόρμησης στη γραμμή Εσκή Σεχίρ - Αφιόν Καραχισάρ

Η περίοδος της επιχειρησιακής αδράνειας (Οκτώβριος 1921 – Ιούλιος 1922)

Η αναδίπλωση των ελληνικών τμημάτων στη γραμμή Εσκή Σεχίρ-Αφιόν Καραχισάρ, τον Σεπτέμβριο του 1921, στρατιωτικά σηματοδότησε το πάγωμα του μετώπου. Σε πολιτικό επίπεδο, πάλι, επιβεβαίωνε την αμηχανία της ελληνικής κυβέρνησης και το τραγικό αδιέξοδο της χώρας.

Μετά τη λήξη των επιχειρήσεων προς Άγκυρα, υπήρχε η πεποίθηση ότι η κατοχή της Μικράς Ασίας ήταν εξασφαλισμένη για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ως εκ τούτου, μια νέα επιθετική ενέργεια, τη δεδομένη στιγμή, κρινόταν ασύμφορη. Παράλληλα, δεν μπορούσε να γίνει λόγος για εγκατάλειψη της Μικράς Ασίας, αφού το ενδεχόμενο οριστικής στρατιωτικής εκκένωσης της περιοχής κρινόταν ως «απολύτως απαγορευτικό» από τη Διοίκηση της Στρατιάς. Για την κυβέρνηση Γούναρη η ταχεία λύση του ζητήματος διά της διπλωματικής οδού ήταν πλέον μονόδρομος. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1921, ξεκίνησε ένας διαπραγματευτικός μαραθώνιος στις Συμμαχικές πρωτεύουσες, χωρίς όμως ουσιαστικό αντίκρισμα. Ο Γάλλος Πρωθυπουργός Briand καθησύχαζε την Ελλάδα με αόριστες εκφράσεις συμπάθειας, ενώ την ίδια στιγμή έσπευδε να επικυρώσει το άνοιγμά του προς την Τουρκία, με την υπογραφή του Συμφώνου της Άγκυρας. Ακολούθως, άκαρπες

απέβησαν οι συνομιλίες της ελληνικής αντιπροσωπείας στο Λονδίνο. Η Βρετανία, υπό τη σφοδρή πίεση της κοινής γνώμης, απροκάλυπτα πλέον επιθυμούσε τη διατήρηση του δεσμού της με τις άλλες Δυνάμεις και την ταχεία αποκατάσταση της ευρωπαϊκής ειρήνης. Το υπόμνημα Γούναρη για την οικτρή κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και οι προειδοποιήσεις για αναγκαστική αποχώρηση της Ελλάδας από τα εδάφη της Μικράς Ασίας «*εάν αφεθή αβοήθητος*», έπεσαν στο κενό.

Στη Διάσκεψη του Παρισιού, τον Μάρτιο του 1922, οι προτεινόμενοι όροι ανακωχής εξέθεταν τον ελληνισμό της Μικράς Ασίας σε «βεβαίαν εξολόθρευσιν». Οι νέες προτάσεις, αναιρώντας ουσιαστικά τη Συνθήκη των Σεβρών, έκαναν λόγο, μεταξύ άλλων, για αναχάραξη των συνόρων της Ανατολικής Θράκης, απόδοση της Κωνσταντινούπολης στην Τουρκία με Συμμαχική στρατιωτική παρουσία στην Καλλίπολη, αποστρατικοποίηση των Στενών και της Ανατολικής Θράκης... Η Ελλάδα από τον θρίαμβο του Αυγούστου του 1920 καλείτο, σε λιγότερο από δύο χρόνια, να συνομολογήσει μια μεγάλη αποτυχία. Η επιμονή της κεμαλικής πλευράς για άμεση εκκένωση της Μικράς Ασίας από τα ελληνικά στρατεύματα, έβαλε τέλος και σ' αυτή τη διπλωματική προσπάθεια που έμελλε να είναι και η τελευταία. Έκτοτε οι ενέργειες των Συμμάχων μειώθηκαν αισθητά. Υπό το πρίσμα αυτό η ελληνική πλευρά προέβη σε δύο έσχατες, απέλπιδες και τελικά αποτυχημένες πρωτοβουλίες.

Η πρώτη ήταν η δημιουργία αυτόνομου μικρασιατικού κράτους. Το αρχικό σχέδιο αυτονόμησης, τον Δεκέμβριο του 1921, πρωτοβουλία του Συνδέσμου Αμύνης Κωνσταντινούπολης, με αμιγώς απελευθερωτικό χαρακτήρα, σύντομα απορρίφθηκε από τον Πρωθυπουργό Γούναρη ως αβάσιμο, ανεδαφικό και μη βιώσιμο. Τον Απρίλιο του 1922, σχέδιο βασισμένο στις υποδείξεις του Βενιζέλου για μη εθνικό χαρακτήρα του νέου κράτους, επίσης δεν ευδοκίμησε. Το καλοκαίρι του 1922, η κυβέρνηση Πέτρου Πρωτοπαπαδάκη αποφάσισε να προχωρήσει η ίδια στη δημιουργία καθεστώτος αυτονομίας. Όμως οι Σύμμαχοι, αρνούμενοι οποιαδήποτε αξίωση για εγκατάσταση καθεστώτος διαρκούς χαρακτήρα στην περιοχή, παρέπεμψαν το ζήτημα στην επικείμενη διάσκεψη της Βενετίας. Μια διάσκεψη που έμελλε να ματαιωθεί λόγω των στρατιωτικών εξελίξεων του Αυγούστου του 1922.

Στο κενό έπεσε και το σχέδιο της ελληνικής κυβέρνησης για στρατιωτική κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, ως έσχατο μέσο πίεσης της Άγκυρας για εφαρμογή της Συνθήκης των Σεβρών. Ως ημέρα έναρξης της επιχείρησης ορίστηκε η 16η Ιουλίου. Και αυτή τη φορά, η ρητή Συμμαχική απαγόρευση τυχόν προέλασης των ελληνικών στρατευμάτων προς την Κωνσταντινούπολη και η προειδοποίηση ακόμη και για χρήση στρατιωτικής βίας είχαν ως αποτέλεσμα την αναστολή της επιχείρησης.

Το ηθικό του Ελληνικού Στρατού κατά την τελευταία φάση της Μικρασιατικής Εκστρατείας

Η περίοδος Οκτωβρίου 1921 – Ιουλίου 1922 επισφράγισε το αδιέξοδο στο Μικρασιατικό Ζήτημα. Το μέλλον της Εκστρατείας διαγραφόταν εξαιρετικά δυσοίωνο. Η διεθνής διπλωματία δεν ήταν σε θέση να δώσει οριστική λύση στο πρόβλημα που ίδια είχε δημιουργήσει. Η εξέλιξη αυτή είχε αρνητικό αντίκτυπο στα ελληνικά στρατεύματα που παρέμεναν σε «*εκνευριστική αδράνειαν*» και, απομακρυσμένα από τις βάσεις ανεφοδιασμού, εμφανίζονταν ταλαιπωρημένα και με το ηθικό κλονισμένο.

Με τη σειρά τους, οι σκληρές συνθήκες διαβίωσης στο μέτωπο άρχισαν να επιδρούν όλο και πιο πολύ στο ηθικό του στρατεύματος. Ακραίες καιρικές συνθήκες, μακρές και άγνωστες πορείες, επικινδυνότητα οδεύσεων, έλλειψη νερού, τροφής, στέγης και άλλων απαραίτητων ειδών ήταν οι μόνιμοι «*σύντροφοι*» των ανδρών του Ελληνικού Στρατού στη Μικρά Ασία. Μοιραία έκαναν την εμφάνισή τους η σωματική εξάντληση, ο ψυχικός κάματος, η ηθική κόπωση. Οι Έλληνες μαχητές είχαν φθάσει στο όριο της ανθρώπινης αντοχής και ανοχής.

Επιπλέον, ο οικονομικός αποκλεισμός της χώρας είχε δυσμενείς επιπτώσεις στη χρηματοδότηση των αυξανόμενων αναγκών της Στρατιάς. Η κρατική μηχανή και κατ' επέκταση το στράτευμα έδιναν εικόνα πλήρους αποδιοργάνωσης. Μετά τις μάχες του καλοκαιριού του '21 οι πόροι άρχισαν να εξαντλούνται. Οι ελλείψεις σε βασικά είδη διατροφής μεγάλες και οι άνδρες ευάλωτοι σε ασθένειες. Η συντήρηση του στρατεύματος στηριζόταν πλέον μόνο στις επιτάξεις. Τα χρήματα στο μέτωπο έφταναν με καθυστέρηση. Ακόμη και οι προγραμματισμένες πληρωμές ακυρώνονταν. Οι διαμαρτυρίες της Στρατιάς έπεφταν στο κενό. Ο κίνδυνος για το στράτευμα ήταν μεγάλος.

Στις αρχές του 1922 οι οφειλές της Στρατιάς υπερέβαιναν τα 70 εκατομμύρια δραχμές. Οι μισθοί των στρατιωτικών δεν καταβάλλονταν, η επίταξη δεν απέδιδε και οι προμηθευτές αρνούσαν να χορηγήσουν οτιδήποτε με πίστωση. Τον Φεβρουάριο του 1922 κόντευαν να εξαντληθούν λάδι και όσπρια. Τον Μάρτιο πλήθαιναν τα παράπονα για την κακή ποιότητα των αλεύρων. Η ανάγκη για αγορά κρέατος ήταν επιτακτική. Οι άνδρες σιτίζονταν σχεδόν αποκλειστικά με ζυμαρικά, σε βαθμό που πολλοί να προτιμούν να μείνουν νηστικοί. Τον Απρίλιο κι ενώ είχε δοθεί λύση στο οικονομικό πρόβλημα της χώρας, στις μονάδες του μετώπου δεν είχε καταβληθεί ούτε η μισθοδοσία του Ιανουαρίου. Οι αξιωματικοί του μετώπου δεν μπορούσαν να συντηρήσουν τις οικογένειές τους, ενώ οι στρατιώτες αδυνατούσαν να προμηθευτούν βασικά αγαθά. Δίπλα σε όλα τ' άλλα, η νοσταλγία για τις οικογενειακές εστίες. Υπό τις συνθήκες αυτές, η απερίσπαστη αφοσίωση στο καθήκον καθίστατο αδύνατη.

Στις αρχές Μαΐου του 1922, οι υποχρεώσεις της Στρατιάς ξεπερνούσαν το ποσό των 120 εκατομμυρίων δραχμών. Η κατάσταση είχε εξουθενώσει το στράτευμα. Παρά ταύτα, ο Αντιστράτηγος Παπούλας, λίγο πριν από την αποχώρησή του από τη διοίκηση της Στρατιάς, διαβεβαίωνε κατηγορηματικά: το επιθετικό φρόνημα των ελληνικών τμημάτων παρέμενε αμείωτο. Ο διάδοχός του στην αρχιστρατηγία Αντιστράτηγος Γεώργιος Χατζανέστης σύντομα πέτυχε τη χρηματική ενίσχυση της Στρατιάς, με αποτέλεσμα την τόνωση του φρονήματος των

μαχητών. Το τραγικό καλοκαίρι του '22, ακόμη κι αν το ηθικό των ελληνικών στρατευμάτων δεν βρισκόταν σε πλήρη ακμή, σε καμία περίπτωση δεν τέθηκε σε αμφισβήτηση ο πατριωτισμός των Ελλήνων αγωνιστών του μετώπου.

Οι Επιχειρήσεις του Αυγούστου 1922

Στις αρχές Ιουνίου 1922 ο νέος Αρχιστράτηγος Γεώργιος Χατζανέστης, διατρέχοντας το μέτωπο για να επιθεωρήσει τις μονάδες, διαπίστωσε την αναγκαιότητα της σύμπτυξης των στρατευμάτων δυτικότερα. Δεν υλοποίησε όμως τις σκέψεις του. Έτσι ο Ελληνικός Στρατός διατήρησε τις θέσεις του σε ένα μέτωπο περίπου 600 χλμ από τα Μουδανιά μέχρι το Αϊδίνιο, το οποίο απείχε 300 χλμ από τις βάσεις ανεφοδιασμού, τη Σμύρνη και τα Μουδανιά. Σε πρώτη γραμμή είχε εννέα μεραρχίες οι οποίες κάλυπταν τεράστιους τομείς των 25-50 χιλιομέτρων η μία και ελάχιστη εφεδρεία.

Η περίοδος σχεδόν ενός χρόνου επιθετικής αδράνειας του Ελληνικού Στρατού, έδωσε αρκετό χρόνο στους Τούρκους να ανασυνταχθούν και να ενισχύσουν τις δυνάμεις τους. Έτσι τον Αύγουστο του 1922 αποφασίστηκε από το τουρκικό γενικό επιτελείο η διενέργεια επιθετικών επιχειρήσεων με στόχο την ανακατάληψη των χαμένων εδαφών, οι οποίες άρχισαν στις 13 Αυγούστου 1922.

Αν και ο Ελληνικός Στρατός εκτέλεσε κατά περιπτώσεις μερικές πετυχημένες ενέργειες, δεν κατάφερε να ανακόψει την επιθετική ορμή των Τούρκων, οι οποίοι υπερείχαν κατά πολύ σε ιππικό. Έχοντας πέντε μεραρχίες ιππικού έναντι μίας των Ελλήνων, διέθεσαν τα τμήματα αυτά, όπου διαπιστώθηκε κενό στην ελληνική διάταξη με αποτέλεσμα να εισχωρήσουν στα μετόπισθεν και να αποκόψουν τις γραμμές συγκοινωνιών και τις επικοινωνίες.

Στην περιοχή του Αφιόν Καραχισάρ ο έλεγχος της διοικήσεως χάθηκε και τα Α΄ και του Β΄ Σώματα Στρατού που αμύνονταν εκεί αναγκάστηκαν να ενεργήσουν με ίδια πρωτοβουλία. Αποτέλεσμα ήταν άλλα τμήματα να συμπτυχθούν ταχέως και άλλα που περίμεναν μάταια διαταγές από το στρατηγείο στη Σμύρνη να αιχμαλωτιστούν. Μετά από ένα δεκαπενθήμερο αγωνιωδών υποχωρητικών ελιγμών τα δύο ΣΣ έφθασαν στο λιμάνι του Τσεσμέ, από το οποίο επιβιβάστηκαν στις 1-3 Σεπτεμβρίου στα ελληνικά πολεμικά πλοία με κατεύθυνση τη Χίο και τη Λέσβο.

Η ανεξάρτητη μεραρχία ακολουθώντας το δρομολόγιο Ουσάκ – Σιμάβ – Πέργαμος πέρασε ακέραια από το χωριό Ντικιλί στο νησί της Λέσβου, μαζί με 8.000 πρόσφυγες από τη γύρω περιοχή.

Στον βόρειο τομέα του Εσκή Σεχίρ, το Γ΄ Σώμα Στρατού δεν είχε εξαρχής την ίδια πίεση. Έτσι το διάστημα από τις 13 έως τις 18 Αυγούστου, συνέβαλε πρώτα στην ασφαλή μετακίνηση του πληθυσμού των Ελλήνων του Εσκή Σεχίρ όπως και των Αρμενίων, των Καθολικών, των Κιρκασίων, των αντικεμαλικών τούρκων και των οικογενειών τους αλλά και τους πρόσφυγες που συνέρρεαν από το Αφιόν, την Κιουτάχεια και των άλλων χωριών. Τη νύχτα 18-19 Αυγούστου άρχισε η

αποχώρηση του στρατού από το Εσκή Σεχίρ. Το Γ΄ ΣΣ επιβιβάστηκε σε πλοία στο λιμάνι της Αρτάκης στις 4-5 Σεπτεμβρίου και μεταφέρθηκε στη Ραιδεστό στην Ανατολική Θράκη πλην τμημάτων της XI Μεραρχίας που εγκλωβίστηκαν σε άνιση μάχη και αιχμαλωτίστηκαν.

Στις 5 Σεπτεμβρίου 1922 μετά από σχεδόν τρεισήμισι έτη που διήρκεσε η εκστρατεία, το τελευταίο τμήμα Ελληνικού Στρατού εγκατέλειψε τη μικρασιατική γη, με απολογισμό άνω των 91.000, νεκρών, τραυματιών και αγνοουμένων οπλιτών και αξιωματικών. Η φιλόδοξη και ριψοκίνδυνη εκστρατεία του Ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία λάμβανε τέλος.

Επίμετρο

Η εκστρατεία στη Μικρά Ασία αποτέλεσε τον τελευταίο, εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Ελλήνων προς υλοποίηση της Μεγάλης Ελλάδας. Ενάμιση εκατομμύριο και πλέον Έλληνες, που βρίσκονταν εκτός των ορίων του σύγχρονου εθνικού κράτους και διαβιούσαν στη Μικρά Ασία και τον Πόντο, αρχέγονες πατρίδες των Ελλήνων, αποτελούσαν ισχυρό εθνικό κίνητρο για την εγκόλπωσή τους στη μια και ενιαία πατρίδα. Μάλιστα, οι πληθυσμοί αυτοί είχαν ήδη βιώσει το διωγμό και τις ακρότητες από τους Τούρκους το διάστημα 1914 – 1917, σύμφωνα με οργανωμένο σχέδιου εξόντωσής τους.

Ο Ελληνικός Στρατός μετέβη στη Μικρά Ασία με διαταγή της κυβερνήσεως και έμεινε από την αρχή μέχρι και το τέλος της εκστρατείας προσηλωμένος στην εκπλήρωση της αποστολής του. Έδωσε μάχες με πείσμα και ορμή. Πέτυχε μεγαλειώδεις νίκες και ταπείνωσε επί τριετίας τον εχθρό.

Μετά το πέρας των επιχειρήσεων, 4.400 αξιωματικοί και 111.000 οπλίτες, παρόλη τη σωματική κόπωση και την απογοήτευση από το αποτέλεσμα, ανασυντάχθηκαν στη Δυτική Θράκη, υπό τη διοίκηση αρχικά του Αντιστρατήγου Κωνσταντίνου Νίδερ και έπειτα του Υποστρατήγου Θεόδωρου Πάγκαλου, συγκροτώντας τη Στρατιά Θράκης. Η Στρατιά Θράκης έχοντας ως αποστολή την ανακατάληψη της Ανατολικής Θράκης, λειτούργησε ως μοχλός πίεσης στις Μεγάλες Δυνάμεις και πρόσκομμα στις υπερβολικές αξιώσεις της Τουρκίας κατά τις συζητήσεις για την κατάρτιση των όρων της συνθήκης ειρήνης της Λοζάνης που υπογράφηκε στις 24 Ιουλίου 1923.

Ταγματάρχης (ΠΒ) Ιωάννης Μπόγρης, Ιστορικός

ΜΥ Κοπανισάνου Θεοφάνη, Φιλολόγος – Ιστορικός